

Türkmen Basın Tarihinde “Tokmak” Dergisi

The Tokmak Magazine in Turkmen Press History

Tahir AŞIROV* - Osman ARICAN**

Öz

XX. yüzyıl Türkmen düşünce gelişiminde ve değişiminde, basının önemli etkisi olmuştur. Bundan dolayı Sovyetler Birliği döneminde Türkmen basın tarihi ile ilgili çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Türkmen aydını Abdulhekim Kulmuhammedov, 1870-1927 yılları arasında Türkistan matbuat tarihini, 1927 tarihinde “Türkistan möçberinde milli metbuğat” (Türkistan çapında milli matbuat) başlıklı yazısının girişinde matbuata, “Matbuat her bir milletin canı ve ruhudur” der. Kulmuhammedov Sovyet Türkmenistan’da eleştiri düşüncenin mizahı tarzı olarak bilinen “Tokmak” dergisinin 1925 yılında Aşkabat’ta yayın hayatına başladığını belirtmektedir. “Tokmak” dergisi, 20 Şubat 1925 yılında yayınlanmış ve ilk sayıda şöyle tanıtım eklenmiştir: “Geçici olarak iki haftada bir defa “Türkmenistan”a ek olarak edebî, içtimâî, mizahî dergidir.” Bu dönemde dil, edebiyat, tarih, kültür, sosyal sorunlar üzerine özgür bakış açısıyla eleştirel yazılarında, Türkmen basın tarihinde mizah içerikli “Tokmak” dergisinin ayrı bir yeri olmuştur. Sovyetler Birliği dönemindeki eserlerde, “Tokmak” dergisi “milletçilik”, “burjuva milletçilik” gibi isimlerle eleştirilmiştir. Derginin yazarlarına karşı başlatılan eleştiriler, otuz yılından sonra yapay bir şekilde ideoloji bağlamında, altmış sonrası ise ilmi anlamda temellendirilmeye çalışılmıştır. Sovyet Türkmenistan’da söz konusuyla ilgili yazıları anlamak için “Tokmak” dergisi ayrı bir değerdir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Basını, Tokmak, Kulmuhammedov, Matbuat

* Dr. Öğr. Üyesi Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9684-0834

** Dr. Öğr. Üyesi Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, osmanarican1@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4030-5314

Abstract

The press had a significant impact on the development and change of the Turkmen thought in the XX century. Therefore, various articles on the history of the Turkmen press were written during the Soviet Union period. The Turkmen intellectual Abdulhekim Kulmuhammedov wrote the history of the press between 1870-1927 in Turkestan and in the introduction of his article titled “Türkistan möçberinde milli metbugat” (National press in Turkestan) in 1927, he said: “The press is the heart and soul of each nation”. Kulmuhammedov states that the Tokmak magazine, which is known as the humor style of critical thinking in Soviet Turkmenistan, began its publication in Ashgabat in 1925. The Tokmak magazine was published on February 20, 1925 and the first issue was added as follows: “This is temporarily, biweekly literary, social and humor magazine in addition to Turkmenistan newspaper.” In this period, The Tokmak, a humorous magazine, has had a special place in the history of the Turkmen press, with its critical writings on Language, literature, history, culture and social problems. In the works of the Soviet Union, “Tokmak” magazine has been criticized with name such as “nationalism” and “bourgeois nationalism”. After thirtieth years, the criticisms initiated against the authors of the magazine have been artificially attributed in the context of ideology, and after sixtieth years it has been tried to be attributed in the scientific point. In order to understand the relevant articles in Soviet Turkmenistan, Tokmak magazine has a separate value.

Keywords: Turkmen Press, Tokmak, Kulmuhammedov, Press

Giriş

XX. yüzyıl Türkmen düşünce dünyasının gelişiminde ve değişiminde, basının önemli etkisi olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde Türkmen basın tarihi ile ilgili çeşitli yazılar yazılmıştır. 1885-1931 yılları arasında yaşamış olan Türkmen aydını Abdulhekim Kulmuhammedov, 1870-1927 yılları arasındaki Türkistan matbuat tarihini, 1927’de “Türkistan möçberinde milli metbugat” (تورکستان مه چه رينده ميلي مه تبوغات) adlı makalede ele almıştır (Kulmuhammedov, 1927).

Türkmen basın tarihi üzerine yazıları bulunan Mâmed Durdı Annagurdov, 1918-1920 arasındaki yayınların açıklandığı “Türkmenistanda kommunistik metbugatın tarihinden” (Türkmenistan’da komünist matbuatın

tarihinden) adlı eserini 1957'de Aşkabat'ta; 1921-1929 arasındaki yayınların incelendiği "Sovet Türkmenistanın matbugat tarihinden örnekler" (Türkmenistan'ın matbuat tarihinden denemeler) adlı kitabını ise 1962'de yazmıştır. Bununla birlikte Türkmenistan'daki basını hakkında özel yazıların kaleme alındığı görülmektedir. Nitekim A. İlyasov, 1964'te "Ruznâme-yi Maverâ-i Bahr-i Hazar" gazetesine ilgili "Zakaspiskaya Tuzemnaya Gazeta" Kak, İstoçnik İzuçeniya İstorii Duhovnoy Kulturu Turkmenskogo Naroda" ("Hazar Ötesi Gazetesi" Türkmen Halkının Manevi Kültür Tarihinin İncelenmesi) adlı makaleyi (1964: 3-9) yayımlamıştır. K. İlyasov ile H. Goçmıradov tarafından 1990'da Aşkabat'ta "Türkmenistan" gazetesine ilgili "Dövrün Aynası: 'Sovet Türkmenistanı' gazetesi 70 yaşadı" (Devrin Aynası: "Sovyet Türkmenistanı" gazetesi 70 yaşında) ismiyle ayrıntılı bir kitap basılmıştır (İlyasov - Goçmıradov, 1990).

Abdulhekim Kulmuhammedov, "Türkistan möçberinde milli matbugat"(Türkistan çapında milli matbuat) isimli yazısında Türkmenistan'da "matbuatçılık" (yayıncılık) hareketinin çok geç başladığını belirtmektedir (Kulmuhammedov, 1927). Aynı şekilde "Tiryekkeş", "On sekiz gark edilen Türkmen", "Maysa" gibi uzun şürleri yazan Garaca Burunov (1896-1965), "Gara Gulak" lakabıyla 1927 yılında "Tokmak" dergisinde kaleme aldığı "Metbugatnâme?" (Matbuat nedir?) adlı yazısında, karanlığın aydınlatıcısı, hastalığın ilacı şeklinde betimlediği basının, Türkmen topraklarına geç uğradığını ifade etmektedir (Tokmak, 1927). Bununla birlikte erkendönemde Türkmen gençlerinin gazete çıkarmak üzere hareket edip etmediklerinin bilinmediğini ifade eden Kulmuhammedov, Türkmenistan'da matbuatın serüveninde Tokmak dergisinin ayrı bir yerinin olduğunu açıklamaktadır.

1. Tokmak Dergisi

XX. yüzyıl Türkmen basın tarihinde, mizah içerikli bir yayın olan Tokmak dergisinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Kulmuhammedov, "Türkistan çapında milli matbuat" adlı makalesinde, Sovyet Türkmenistan'ın mizahını içeren Tokmak dergisinin 1925 yılında Aşkabat'ta yayın hayatına başladığını belirtmektedir (Kulmuhammedov, 1927).

8 Şubat 1925 tarihinde, Türkmenistan Komünist (b) Partisi Teşkilatçılık Bürosu tarafından Tokmak dergisinin, o dönemde çıkmakta olan “Dayhan” gazetesinin eki olarak yayınlanması kararı alınmıştır (Annagurdov, 1962: 432). Ancak kararda Dayhangazetesinin eki şeklinde belirtilmesine rağmen 20 Şubat 1925 tarihinde, “Türkmenistan” gazetesinin eki olarak yayınlanmış ve ilk sayıya “Geçici olarak iki haftada bir defa ‘Türkmenistan’a ek olarak edebî, içtimaî, mizahi dergidir” (Tokmak, 1925) şeklinde tanıtım eklenmiştir. Derginin çapı büyük ve sekiz sayfadan oluşmaktadır. Tirajı ise 2400’dür.

Tokmak dergisinin redaktörü, Sovyet Türkmenistan’da “Aygıtlı Adım” (Kararlı Adım), “Gızlar Dünyası” (Kızlar Dünyası) adlı meşhur eserlerin yazarı olan Berdi Kerbabayev’dir (1894- 1974). Nitekim “Türkmen Edebiyatının Tarihi” adlı eserde konu “*Türkmenistan*” gazetesinde çalışmakla B. Kerbabayev Tokmak adlı mizahi dergiyi çıkarmaya katılıyor ve onun ilk redaktörü oluyor. Tokmakın ilk sayısı Şubat 1925’te Türkmenistan Sovyetlerinin Birinci Kurultayının açılması münasebetiyle yayımlanıyor” (Türkmen Edebiyatının Tarihi, 1979: IV/114) şeklinde yer almıştır.

Ancak Tokmak dergisinin söz konusu gazetenin eki olması nedeniyle Türkmenistan’ın redaktörü H. Hanov’un Tokmak dergisinin de redaktörlüğünü yaptığı görülmektedir. Dönemin yönetiminin ideolojik uygulamaları ve mizahi eleştiri yazılarının derginin sayfalarında yer almaya başlamasıyla durum değişmiştir. Annagurdov, 1962’de yazdığı “Sovet Türkmenistanının metbugat tarihinden oçerkler” adlı eserde durum Tokmak dergisinde kaba hatalara izin verildiği için TK(b)P MK [*Türkmenistan Komünist (bolşevik) Partisi Merkez Komitesi*] İcra bürosunun 17 Nisan 1925 tarihinde çıkardığı karara göre “*Türkmenistan*” gazetesinin ve Tokmak dergisinin redaktörü H. Hanov görevinden alınmaktadır. Bu neşirlerin ikisinin de redaktörlük görevine geçici olarak G. Hüseyinov atanmaktadır. *Türkmenistan ve Dayhangazetelerinin ve Tokmak dergisinin redaktörlük çalışanları gözden geçirilip, onlardan anti Sovyet elementleri temizlemeyi icra büro İDİ Halk Komiserliğine ve parti kontrol komisyonuna buyuruyor*” (Annagurdov, 1962: 436) şeklinde açıklanmıştır. Böylece derginin, yönetimin yayına müdahalesiyle, hükümetin mizah dergisi olmaya başladığı söylenebilir.

Tokmak dergisinin, 4 Mart 1925 tarihindeki sayısının kapağında “Haftada bir defa çıkıyor” diye yazılmıştır (Tokmak, 1925). Dergi 1925’te 22, 1926’da ise 37 sayı yayımlanmıştır. 1927-1930 yılları arasında derginin sayısı 38-47’ye ve tirajı 2500-3000’e ulaşmıştır. Ancak 1930’dan itibaren beş günde bir defa çıkmaya başlamıştır (Annagurdov, 1962: 436). 1931-1932 arasında derginin sayısı 31-36’ya ve tirajı 15100-5900’e ulaşmıştır. TK(b)P MK tarafından 11 Aralık 1932 tarihinde çıkarılan kararla Tokmak dergisinin çapı büyütülmüş ve her ay iki defa çıkarılarak yılda 24 sayıya ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı’na kadar her yıl tirajı artarak devam etmiştir (Annagurdov, 1962: 437).

Türkmenistan’da yayın hayatına uzun süre devam eden dergilerden biri olan Tokmak’ın asıl içeriği mizah olmakla birlikte, dergide sosyal alan başta olmak üzere çeşitli alanlarla ilgili eleştiriler yapılmaktadır. Bununla birlikte dergide, farkı düşünce yapılarına sahip yazarların yazıları yer almaktadır. Bu sebeple derginin yazarları da ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim “*Mollamurt (Akşal), B. Kerbabayev, Yakup Nasırlı, Garaca Burunov, Ata Köpek Mergen, Ata Salih, Durdi Ağammamedov, Berdi Soltannıyazov ve diğerleri Tokmak dergisinde yazı yazan ilk yazarlardır*” (Annagurdov, 1962: 437). Ayrıca dergideki yazıların altına lakapla imza atılmaktadır. “Kepçe sakal”, “Gara gulak”, “Balıkçı”, “Peşgemurt”, “Lengeç” gibi lakaplar görülmektedir. Bugün kütüphanelerde Türkmence olarak yer alan Tokmak dergisinin, dönemin yazarlarının mizah içerikli değerli yazılarını barındırdığı görülmektedir (Tokmak, 1925).

2. Tokmak Dergisinin İçeriği

XX. yüzyıl Sovyet Türkmenistan’ının ilk yıllarında yayına başlayan Tokmak, mizah içerikli bir dergidir. Dergi, gayesini ve içeriğini ilk sayısındaki Tokmak adlı yazıda “*Ey Tokmak, senin dünyaya gelip ortaya çıkmanın ne faydası, [ne] zararı olur? [O] zaman Tokmak cevap verir: Bu soruyu tokmak yiyeceklere sor!.. Tokmak’ın görevi: Eroin bağımlılarına, kumarçılara, içkililere, zenginlere, insanlara, abun – mollalara, çok eşlilere, ... hırsız çapulculara, nasihat etmezse - tokmaktır*” (Tokmak, 1925) şeklinde dile getirilmektedir.

Tokmak, Türkmen halkının sosyal, siyasi, medenî hayatıyla ilgili farklı alanlarda mizahi yazılar içermekle birlikte Türkmen dili, edebiyatı, tarihi, millilik konularına da yer vermektedir.

2.1. Dil Üzerine

Tokmak dergisindeki Türkmen diliyle ilgili yazıların Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yeri bulunmaktadır. Ayrıca dergideki yazılar, dönemin Türkmen dilini yansıtmaları açısından değerli birer kaynaktır. KümüşaliBöriyev 1931’de Aşkabat’ta “Türkmen dili” ismiyle “Türkmen Medeniyeti” dergisinde yayımladığı makalede, Tokmak dergisinin dili hakkında “*B. Berdiyev’in ve onun arkadaşlarının etkisi bazı yayın diline etki ediyordu. 1926’da Mahtumkulu[nun divanını] önceki dilini [orijinal yazısını] değiştirip [ceditçe alfabeyle] Tekece yayınlanıyor. Tokmak dergisi Tekece şivesinde çekiyordu*” (Aşirov - Muhammedov, 2019: 127) der. Bu konuyla ilgili. A. Belyayev tarafından yazılan ve 1915’te Aşkabat’ta yayımlanan “Grammatika Turkmenskogo Yazıkı” (Türkmen Dilinin Grameri) adlı eserin incelenmesi de fikir verir (Belyayev, 1915). Çünkü Belyayev, eserin alt başlığını Ahal – Teke lehçesi anlamına gelen “Ahal –TekinskoyeNareçiyeye” olarak isimlendirmektedir (Belyayev, 1915: 1).

Tokmak dergisinde Türkmen dili üzerine yazılan yazılar, çeşitli yayınlarda konuyla ilgiliilmî makalelerin yazılmasına da sebep olmuştur. Dergideki yazılar sayesinde, Türkmen dili üzerine bir dizi tartışma yazıları oluşturulmuştur. Dergisindeki dil tartışması, “Balıkçı” adıyla yazılar yazan Orazmammet Vepayev’in, 1926’da yayınladığı “Şive bile oynayanlara (Çekişme yolu bilen)” isimli şiiriyle başlamıştır (Aşirov, 2017a: 6). Balıkçı’nın, söz konusu şiirin başlığının altına “Çekişme yolu bilen” (Tartışma usulüyle) diye ibare eklemesi tartışmaları başlatmıştır. Çünkü Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında Türkmenistan yazarları, metin başlıklarının altına konunun tartışmaya açık olduğunu belirtmek gayesiyle “çekişme yolu bilen” (tartışma usulüyle) ibaresi eklemektedir (Aşirov, 2017b: 58–62). Tokmak dergisinde Balıkçı’nın

“Her bir millet yükseler, ana dil sayısında

Öz dilini yitiren, yok bolar gayesinde

Türkmen dilin oynuyor – gayrılar ayasında

Ey Türkmenler uyanıp, bu işe çare edin!...

*Kimde Türk fikri bolsa? Gelin bizî kaldırım!”*dizeleriyle başlayan dil tartışmasına Ferid Efendizade, “Balıkçı’nın Yaşkiçisi (M.G.)” takma ismiyle;

Muhammed Geldiyev, Abdülkerim Gulmuhammedov, Gubeydulla Hüseyinov, “Çala Sovat (Y.N.)” adıyla; Yakup Nasırlı ve Gurban Sahedov yazılarıyla katılmıştır (Aşirov, 2017a: 5-11).

Tokmak dergisinde Türkmen dilinin yazım kuralları üzerine yapılan tartışmalar da önemlidir. Kerbabayev, Muhtumkulu'nun şiirlerini toplayarak 1926'da ilk cedit yazım kurallarıyla kitaplaştırmıştır (Aşirov, 2014: 117-130). Bu eser, dönemin farklı düşünce yapısına sahip yazarları tarafından eleştirilmiştir. Dönemin gelenekçi ulemasından olan Herrik Kaleli İşan oğlu Celaleddin, Türkmen dilinin yazımı üzerine, Tokmak dergisinde “Basıp Çıkan Kitaba Sın” (Yayınlanan kitaba eleştiri) adlı eleştiri yazısını yazmıştır (Aşirov, 2017b: 10–15). Kerbabayev, bu eleştiriye Tokmak dergisinde, “Günäkär” lakabıyla imzaladığı “Diz çöküp secde edyän” isimli şiirde, eserle ilgili görüşünü beyan eden hocaya ‘hatamı bağışla’ anlamına gelen “bağışla günäm” hitabı, dönemin tartışma kültürü açısından anlamlıdır (Günäkär, 1927: 5). Bu durum, Tokmak dergisinin farklı görüşlere açık olduğunu da kanıtlar. Çünkü geleneksel düşünceye sahip bir yazar, Kerbabayev'in bir eseri üzerine eleştiri yazısı yazmış ve daha sonraki sayıda özür yazısı yayımlamıştır. Bu bakımdan Tokmak dergisi, farklı düşünceye sahip yazarlara açıktır denebilir.

2.2. Millilik Üzerine

Türkistan'daki milli matbuattan bahseden Kulmuhammedov, “Türkistan çapında milli matbuat” adlı yazısında, Tokmak dergisine millilik bağlamında ayrı bir önem verir. Nitekim Derginin 20 Aralık 1925 tarihli sayısında, “*Tokmak dergisini kim hevesle alır? – Kimde Türkmen kanı olsa o*” şeklinde kinayeyle yerilir. (Tokmak, 1925). Ayrıca Tokmak dergisindeki yazıların dilinin ve içeriğinin, milliliği yansıttığı söylenebilir. Bu bağlamda K. Bayrammyradov, 1970'te “Söweşceň Edebiyat Uğrunda” (Mücadeleci Edebiyat Uğrunda) adlı kitabında Tokmak dergisini “*Bu devirde yerli milletçiler Tokmak dergisinde de (genelde 1925-1926 yıllarında) güçlü olmuştur. Derginin bazı sayılarındaki birkaç makalede (şiirler hariç) Ekim ihtilaline, Sovyet yönetimine suç atılıyor, Ruslara, Özbeklere ve Türkmenistan'da yaşayan milletlere üzücü sözler söyleniyor. Pek çok lakabın altında, kendi milletçi fikirlerini belirten insanların derginin etik anlayışına büyük zarar verdiği şüphesiz ortadadır*” (Bayrammyradov, 1970: 41) şeklinde eleştirmektedir.

Tokmak dergisinde, millilik konusunda yapılan tartışmalar önemlidir. Sovyetler Birliği döneminde derginin yazarları, “yerli milletçilik” ve “burjuva milletçiliği” bakımından eleştirilmiştir (Bayrammyradov, 1968: 59-69). Garaca Burunov, 1925'te Tokmak dergisinde “Yelkengulak” adlı şiirde, Türkmenistan'ın her yerinde yabancıların olmasını eleştirmektedir (Burunov, 1925). Ayrıca yazarın “Gara gulak” lakabıyla Aralık 1926'daki “Türkmenin cemiyeti Tata bir şam” adlı yazısı da önemlidir (Tokmak, 1926). Bundan dolayı Burunov, Sovyetler Birliği döneminde Rus karşıtı olarak gösterilmeye çalışılmış ve “burjuva milliyetçisi” olarak eleştirilmiştir (Bayrammyradov, 1970: 40-41, 126).

Dergide Türkmen gençlerinin yabancılarla evlenmesi konusunda yapılan tartışmalar, tarihî açıdan önemlidir. Mizahi yazılarını “Kepçe Sakal” (Türkmen Edebiyatının Tarihi, 1979: IV/114) lakabıyla yazan Berdi Kerbabayev, 1926'da çıkan yazısında “İki iş birden bityâ” (Tokmak, 1926) adlı şiirinde “Her kim gövünsöyenini etmeli” adlı eleştiri yazısında Türkmenlerin yabancılarla evlenmelerini eleştirmektedir (Tokmak, 1926). Bundan dolayı Kerbabayev, Rus karşıtı olarak gösterilmeye çalışılmış ve özellikle Türkmen öğrencilerin Rus kızlarıyla evlenmesiyle ilgili görüşleri nedeniyle “yerli milliyetçisi” olarak eleştirilmiştir (Bayrammyradov, 1970: 40-41, 126).

Bununla birlikte Tokmak dergisinde, dönemin çeşitli alanlarında mizahi eleştiriler yer almıştır. Dergide, dönemin yönetiminin de eleştirildiğini görmek mümkündür. Tokmak dergisinin 18 Mart 1925 tarihindeki sayısının kapağında, dönemin yöneticisi olan Nedibay Aytakov'un makamında kâğıtlarla çalışırken karikatürüne yer verilmiştir. Bu karikatürün altına “kâğıtla iş yapılabiliyorsa, geliyorlar, ha geliyorlar” anlamındaki satırları içeren bir dördlük eklenmiştir (Tokmak, 1925).

“Gaygetmäň siz çarvalar, halnızı görýärler,

Tiz wağtda düzeler, ykkek yemşik caynız,

Kurultayň kararını gicelerdegarayarlar,

Kağız bilen iş bitse, baryarlar, ha baryarlar?”.

Dergide diğer eleştiriler, çok eşliliğe, başlık parasına, madde bağımlılarına, kumarcılara, içkicilere, zenginlere, din adamlarına, çapulculara karşı yapılmaktadır. Özellikle din adamlarına yönelik eleştiriler, yazıyla birlikte çoğu zaman derginin kapağında karikatür olarak verilmektedir. Bu durum, yazılar dönemin ideolojisi bağlamında incelendiğinde anlaşılmaktadır. Ayrıca dergide, 1917 İnkılap yazılarının yer verilmektedir. Çünkü Sovyet Türkmenistanı'nda, Ekim İhtilali önemli bir konudur. Tokmak dergisinin 1927'de çıkan 28. ve 29. sayılarında, "1917'de Rusya tarafından kıpırmızı kan ışığının yansması, Türkmenleri bağımsız, ibtiyar bir hükümet şeklinde oluşturdu" ifadesi yer alan "İnkılap meyvesi ve Askerlik kanunu" adlı makale yayımlanmıştır (Tokmak, 1927). Görüldüğü üzere Tokmak dergisi, Sovyetler Birliği döneminde Türkmen basın tarihinin önemli yayınlardan biridir.

Sonuç

XX. yüzyılın ilk yarısında Sovyet Türkmenistanı'nda basının ayrı bir önemi olmuştur. Nitekim bu dönemde dil, edebiyat, tarih, kültür, sosyal sorunlar üzerine özgür bakış açısıyla eleştirel yazılar yayımlanmıştır. Bu konuda, Türkmen basını tarihinde mizah içerikli Tokmak dergisinin ayrı bir yeri olmuştur. Tokmak dergisinde yayımlanan yazılar, Türkmen düşünce tarihi açısından önemli kaynaklardır. Bir bakıma bu yazılar, Türkmen düşüncesinin değişim sürecindeki durumunu açıklayan belgelerdir. Bu bağlamda yazılan yazılar, XX. yüzyıl Türkmen milli düşünce yapısını yansıtmaktadır. Sovyetler Birliği ideolojik ve siyasi açıdan yönetime tam olarak hâkim olmuştur. Sonra Türkmenlerin milli düşünce yapısını oluşturma çalışmalarıyla ilgili yazılar ve yazılarının aldığı basın eleştirilmiştir. Bu dönemde eleştirilen yayınlardan biri de mizah içerikli Tokmak dergisi olmuştur. Sovyetler Birliği dönemindeki eserlerde, Tokmak dergisi "milletçilik", "burjuva milletçiliği" gibi isimlerle eleştirilmiştir. Ayrıca derginin yazarlarına karşı başlatılan eleştirilerin otuz yıl sonra yapay bir şekilde ideoloji bağlamında sürdürüldüğü görülebilir. Altmış ile yetmişinci yıllarda yazılan eleştirilerde, ilk dönemdeki eleştirilenler ve eleştirenler birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Sovyet Türkmenistanı'nda konuyla ilgili yazıları anlamak için Tokmak dergisi ayrı bir değerdir.

Kaynakça

Annagurdov, M. D. (1957). *Türkmenistanda Kommunistik Metbugatın Tarıhından* (Kitap 1). Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.

Annagurdov, M. D. (1962). *Sovet Türkmenistanının Metbugat Tarıhından Oçerkler* (Kitap 2). Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.

Aşirov, T ve G. Muhammedov (2019). “Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen Dili Tarihi Üzerine Araştırmalar: K. Böriyev Örneği”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*.3 (1), s. 122-132.

Aşirov, T. (2017a). “Sovyetler Birliğinin İlk Yıllarında Türkmenistan’da Dil - Şive Tartışmaları (I. Kaynaklar)”. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), s. 5-11.

Aşirov, T. (2017b). “Sovyetler Birliği’nin İlk Yıllarında Türkmenistan’da Tartışma Kültürü”. *Türk Yurdu*, (357), s. 58–62.

Aşirov, Tahir (2014). *“Türkmen Şairi Mahtumkulu’nun Düşünce Yapısı ve Etkisi”*.Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014. Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, s. 117-130.

Bayrammyradov, K. (1968). “Türkmen Sovet Tankıdı Pikiriniñ Tarıhından Bellikler (1926-1934-nci Yıllar)”. *Türkmenistan SSR İlimlar Akademiyasının Habarları: Cemiyetçilik İlimlerin Seriyası*, Aşkabat, (4), s. 59-69.

Bayrammyradov, K. (1970). *Sövesçeñ Edebiyat Ugrundu*. Aşkabat: Türkmenistan.

Belyayev, İ. A. (1915). *Grammatika Turkmenskago Yazıkıa*. Ashabad: Tipografiya İ.İ.Aleksandrova.

Burunov, G. (1925). “Yelkengulak”. *Tokmak*. Aşkabat.

Günäkär, (1927). “Diz Çöküp Secde Edyän”. *Tokmak*. Aşkabat.

Ilyasov, K. Ve Goçmıradov, H. (1990). *Dövriin Aynası (“SovetTürkmenistanı” Gazeti 70 Yaşadı)*. Aşkabat: Türkmenistan Yay.

İlyasov, A. (1964). "ZakaspiskayaTuzemnayaGazeta" Kak, İstoçnik İzüçeniya İstorii Duhovnoy Kulturi Turkmenskogo Naroda", *Türkmenistan Ssr İlimlar Akademiyasının Habarları: Cemiyetçilik İlimlerin Seriyası*, Aşkabat, (4), s. 3-9.

Jumayev, K. ve E. İşanguliyev (redaktörlüğünde) (1979). *Türkmen Edebiyatının Taribi*, (IV. Tom). Aşkabat: İlim.

Kerbabayev, B. (1926). "Her Kim GövünSöyenini Etmeli". *Tokmak*. Aşkabat.

Kerbabayev, B. (1926). "İki İş Birden Bityä". *Tokmak*. Aşkabat.

Kulmuhammedov, A. (1927). "Türkistan Möçberinde Milli Metbuğat" (تورکستان مه چبه رينده ميللی مه تیو غات), Türkmenistan, Aşkabat.